

ותקבר שם מרים – מה עניין קבורת מרים אצל מי מריבה?

יצחק עת שלום

פרשת "מי מריבה", שבה נגזר על משה ואהרן שלא יכניסו את העם לארץ, היא מן המפורסמות והקשות במקרא. לרוב, עיקר העיון בפרשה מתמקד בחטא משה ואהרן ובניסיונות לאתר את הפגם במנהיגותם, שהכריח את החלפתם במנהיג אחר שינהיג את העם בכיבוש הארץ. מתוך כך, טבעי שהעיון מדלג על הפרטים הקודמים בסיפור, אך ניתן להציע שדווקא הצגת הכתובים לפני שמשה ניגש אל הסלע יסייעו בידינו למצוא פתרון הולם לקושיה הגדולה: למה נגזר על משה ואהרן לסיים את מנהיגותם?
א: מות מרים בקדש

בתחילת החלק הסיפורי שבפרשתנו הכתוב מספר על מות מרים בקדש ועל קבורתה שם:

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרֵי צָר בְּחֻדְשׁ הָרִאשׁוֹן וַיָּשֶׁבֶת הָעָם בְּקִדְשׁ וַתָּמֹת שָׁם מֵרִים וַתִּקְבֹּר שָׁם. מִיִּיד, ללא הפסק כלשהו, התורה מתארת מצב מדברי (שכלל לא צריך להפתיע ב"מדבר-צן") שמהדהד לנו מאמצע ספר שמות: "וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן". ומייד בהמשך הכתוב מדווח על תלונה נוספת של העם נגד מנהיגיהם:

וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלֹו גֹעַנֵנוּ בְּגֹעַ אַחִינוּ לִפְנֵי ה'. וְלָמָּה הִבַּאתֶם אֶת קֶהֱל ה' אֵל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵירָנוּ. וְלָמָּה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַבְיִיא אֶתֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵ הַזֶּה לֹא מָקוֹם זֶרַע וַתֵּאָנֶה וְגִפְן וְרִמּוֹן וּמִיָּם אֵין לְשִׁתּוֹת.

תלונה זו נענתה על ידי ה' המצווה את משה: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו". לפי מבנה הפסוקים, יש כאן בדברי העם טיעון אחד ושתי תלונות. הטיעון: "לו גוענו... לפני ה'", כלומר, הלוואי והיינו מתים במגפה ולא כאן בצמא – טענה שמזכירה לנו את דברי המקונן באיכה: "טובים היו חללי חרב מחללי רעב". אך טיעון זה מתחזק על ידי שתי תלונות נפרדות:

1. למה הבאתם... אנחנו ובעירנו?

2. ולמה העליתנו... לא מקום זרע ותאנה ורמון ומים אין לשתות?

התלונה הראשונה נשמעת לנו מוכרת משמות י"ז, ב"מסה ומריבה". אך התלונה השנייה מזרחה למדי; למה יצפה העם שבמקום המדברי הזה, תחנת ביניים במסעם הגדול לארץ המובטחת, יהיו גפנים, עצי תאנה ורמון? למה יחשבו שתחנה זו תהיה "מקום זרע"? ולמה דחו את טענת המים לסוף דבריהם: "ומים אין לשתות"?

עיון מדוקדק בטענה 'בהיר את הדברים: העם מצפה למצוא מקום זרע, גפנים ועצי תאנה ורמון. מהו המכנה המשותף והמיוחד לארבעה אלו?

ייתכן שהעם אינו מודע לטיב הארץ המובטחת; הרי הוריהם לא יכלו לשמוע את הבשורה המלאה מפיו של משה בתחילת תהליך הגאולה, בשל "קוצר רוח ועבודה קשה". אך הם בוודאי שמעו מהוריהם – והמבוגרים שבהם אף ראו בעצמם – את הפירות שהביאו תרי הארץ:

וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֶשְׁכֶּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׂאֶהוּ בְּמוֹט בְּשָׂנִים וּמִן הָרְמָנִים

וּמִן הַתְּאֵנִים (במ' יג:כג).

משום מה הסיק העם, שהמקום הזה – "קדש" – הוא כבר חלק מהמקום המיועד; שהמסע הגדול הסתיים ושזו הארץ שאליה ציפו במשך דור שלם של מסע מדברי. מה גרם לטעות זו?

ככלל קריאת סיפורת, כשבאים לדון בסיפורנו, נבין את מהלך הדברים אם נצליח לשים את עצמנו במקום בני ישראל במהלכם במדבר, ולצאת ממקום עמדתנו כמשקיפי-על היודעים גם את התוכנית האלוקית וגם את סיוע הסיפור. במשך דור שלם, העם נוסע וחונה, חונה ונוסע, ובמחנה המרכזי, מחנה הלויים, ישנם שני ארונות: ארון העדות, שמוסתר מעיני כול, ואיתו ארון אחר ובו עצמות יוסף, אשר השביע את אחיו: "פֶקֶד פֶקֶד אֶ-לֵהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצַמְתִּי מִזֶּה" לאמור, את מנהיגי האומה אין קוברים בנכר, אלא בארץ המובטחת.

והנה באה שנת הארבעים, לאחר סיום הגזרה של "יום לשנה יום לשנה תשא" את עונותיכם ארבעים שנה, העם מגיע למדבר צן, קו הגבול הדרומי של ארץ כנען, שממנו נשלחו המרגלים לפני 38 שנים, ויושב בקדש כנראה זמן לא קצר ("וישב העם בקדש", לא "ויחננו בקדש"), ולפתע מרים מתה, ואין שמים את גופתה בארון, אלא קוברים אותה שם. אם אישיות חשובה כמו מרים הנביאה, חלק אינטגרלי מהשלישייה המנהיגה שכולם הכירו, נקברת בקדש, טבעי הוא שהעם יבין שהוא הגיע סוף סוף לארץ המיועדת

עכשיו מובן למה הכתוב מספר לנו אודות מות מרים וקבורתה "שם"; כדי להסביר את התגובה המוזרה של העם.

ב: ודברתם "אל" הסלע

לעיל לא מיצינו אל כל הדיוקים הנדרשים מהתלונות. בשתיהן – העכשווית "למה הבאתם" והייעודית "למה העליתנו", בני" ממשיכים לזקוף את המסע וההגעה לזכותו, או לאשמתו, של משה: "למה הבאתם", "למה העליתנו". הדור מחקה את טעויות הוריו ורואה במשה ובאהרן לא רק את שליחי המקום, אלא גם את מתכנני המסע בעצמם.

לסיכום, ישנם שלושה משברים שזקוקים לטיפול: ראשית, העם צמא וזקוק למים. בתוך משבר זמני אך חיוני זה, העם חושב שהגיע לארץ המובטחת, והאכזבה המובנת מעיבה עליהם. ובתוך תוכי המשבר, השבר האמוני מהדהד – "למה הבאתם... למה העליתנו".

התוכנית האלוקית, שננתח להלן, עונה על שלושת המשברים (במ' כ:ז-ח) האלו:
וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. קַח אֶת הַמָּטָה וְהַקְהֵל אֶת הָעֵדָה אֲתָה וְאַהֲרֹן אַחִיךָ וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִימֵי וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעֵרָם.
ראשית, יש הכרח מיידי לענות על הצורך במים, בהוצאה על-טבעית של מים מן הסלע. אך איך תוכנית זו עונה על המשבר הייעודי והמשבר האמוני?

אם נפרש את מלת היחס "אל" כ"על" – וכך הוא מופיע במקומות אחרים בתנ"ך – נבין את המענה לאשורו. ה' אינו מצווה את משה לדבר אל הסלע, שכן לא מיצינו בשום מקום במקרא שהאדם מצווה להתייחס אל הדומם בצורה כזאת, אלא לדבר אל העם (שהוא הקהיל אותם יחד) על אודות הסלע. ומה יאמרו משה ואהרן? "המן הסלע הזה נוציא לכם מים?" זאת אומרת, האם ביכולת האדם להוציא מים מן הסלע? דבר זה אינו אפשרי אלא בכוח על-טבעי, בכוח אלוקי. המגמה בכל התהליך הייתה להוכיח לעם, שה' אמנם מדריך אותם ואין גורלם תלוי בהחלטת בשר ודם או בכוחותיהם. בזה תתבטל גם התלונה השנייה, שהרי בין אם כבר נכנסנו לארץ המובטחת ובין אם לאו, אין המנהיגים בני עמרם הגואלים עצמם, אלא רק שליחי המקום. גם כאשר ייכנס העם אל תוך גבולות הארץ, לא תבוא הברכה מאליה ויהיה עליו לעמול, לזרוע ולנטוע, ולברא יערות.

העברת מסר זה תלויה בכוחותיו של משה; ביכולתו הרטורית והתקשורתית. "המן הסלע הזה נוציא לכם מים" הוא היגד רב-משמעי וניתן להבנה מסולפת. משה אולי הדגיש את 'נוציא' אבל השומעים שמו דגש על 'לכם'. במקום 'נס זה אינו שלנו, והוא יכול להתרחש רק על ידי כח אלוקי', הבינו העם: 'האם ראויים אתם לנס כזה על ידינו?'

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (דב' כ:יב), "על אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דב' לב: נא)
הייתה כאן הזדמנות ליישר את השקפת העם ובזה נכשלתם.

ברגע שהמנהיג אינו מצליח להעביר את עיקר המסר הלאה לשומעיו, אין הוא יכול להמשיך לשמש כמנהיגים. יושם לב שהגזרה לא הייתה "לא תבואו", כי אם "לכן לא תביאו". יכולתכם להנהיג את העם נכשלה ויש צורך בדור חדש של מנהיגות שיכול להתקשר אל העם בצורה ברורה ואפקטיבית.